

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מכאורים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת וישב - גליון מס' 9

מתוך הנושאים הנדונים בגליון:

- האם עין הרע מזיקה לאדם שאינו מקפיד עליו?
- מדוע השמיט הרמב"ם את ענייני עין הרע מספריו?
- האם יש חשש עין הרע בקניית בגדים לתינוק לפני לידתו?
- האם אדם יכול להזיק את עצמו ע"י עין הרע?
- האם עין הרע שולטת בעיה"ת בני ברק?

עין הרע – גדרו, והמסתעף בעניינים להלכה

פרשתו עוסקת בענייניו של יוסף הצדיק, שעליו איתא בחז"ל "מה דגים שבים מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהן, אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהן".

המקורות בגמ' בעניין עין הרע וביאורי הראשונים ע"ז

מספר דוגמאות מצינו בחז"ל בנוגע לעין הרע. ואציין רק חלק מהם. עיין בגמ' (בבא בתרא ב:), אמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב, אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה. עיי"ש. וברש"י (שם), וכן איתא בעוד ראשונים - עיין במאירי (שם) כתב שהסיבה לכך היא שלא יזיקנו בעין רעה. וראוי לציין שבמהר"ח אור זרוע (בדרשותיו סימן ג ד"ה ומכאן שלא יראה) איתא שהלכה זו האמורה בגמ' ונפסקה להלכה, לא נאמרה לענין קרקעות וגידולים בלבד, אלא לכל עניני ממונ ומקח חבירו - לא יראה אדם בממונו חבירו בשעה שעושה משא ומתן, שלא יבוא לידי חימוד או קנאה, או עין הרע. עכ"ל. וראיתי בפוסקים שמכאן יש לעורר שלא להסתכל על חבירו בשעה שמונה מעותיו או סופר קנייניו וכדו"א. ועיין עוד בגמ' (בב"מ דף קז.) אמר ליה רב יהודה לרבין בר רב נחמן, רבין אחי לא תזבין ארעא דסמיכא למתא וכו'. וברש"י (שם ד"ה לא תזבין): לא תקנה שדה הסמוכה לעיר, שעין בני האדם שולטת בה. עיי"ש.

ובגמ' (בבא מציעא קז:) איתא עוד, שתשעים ותשע (מתוך מאה) מתים מעין הרע ואחד בדרך ארץ. עיי"ש. ועיין עוד בגמ' (עירובין סד.) שמי שזכה בנכסים ללא יגיעה, כגון שתפס נכסי הגר שהם הפקר, וחושש הוא שלא יתקיימו בידו מחמת עין הרע, יעשה בהם מצוה, ועל ידי זה יתקיימו נכסיו. עיי"ש. ובגמ' (בב"מ דף ל.) שהמוצא אבידה צריך לטפל בה כדי שלא תפסד, וכגון במצא כסות של צמר - מנערה אחת לשלושים יום, אבל לא ינערה וישטחנה בפני אורחים, ומבואר שם שאחד מהטעמים לזה הוא משום עינא. וברש"י (שם) איתא, שתשלוח בה עין רע של אורחין. עיי"ש. ובגמ' (ברכות דף כ.) בב"מ (פד.) איתא דר' יוחנן הוה אזיל ויתב אשערי טבילה. אמר, כי סלקן בנות ישראל מטבילת מצוה לפגוע בן, כי היכי דלהו להו בני שפירי כוונת, גמירי אורייתא כוונת. א"ל רבנן, לא מסתפו מר מעינא בישא, א"ל אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא וכו'. ר"י בר חנינא אמר מהכא: 'וידגו לרוב בקרב הארץ' - מה דגים שבים מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהן, אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהן. עיי"ש.

ובגמ' (נדה יט.) מסופר על ההיא דאתאי לקמיה דרבי יוחנן, דכל אימת דהות סלקא מטבילת מצוה הוה קחזיא דמא, אמר לה, שמא דימת עיריך עלתה ביך. וברש"י (שם): שבנות עיריך שהיו מתקנאות ביך בחיבה שביניך לבעליך. ובמאירי (שם - ועוד מפרשים) יוצא שהעין הרע היה הגורם לה לראות את הדם. (ונפסק להלכה בשו"ע י"ד שיש לאשה להסתיר את טבילתה מן הבריות וללכת ולטבול בצניעא.)

ועיין עוד בגמ' (בבא מציעא מב.) תענית ח: והובא כן בשו"ע או"ח סימן רל סעיף ב) שאין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, ואין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין. עיי"ש. ובמהרש"א (בב"מ דף מב.) פירש, משום עין הרע. עיי"ש. וראיתי שיש שדייקו מדבריו שיוצא חידוש שגם בדבר מצוה חל עין הרע, שהרי בהא דהיורד למוד גורנו מדובר גם באופן שמועד לצורך הפרשת תרומות ומעשרות (כמפורש ברמב"ם שהובא בשיטת"ק ב"מ מב.), ולמרות זאת שוב אין חל בו ברכה.

אי אמרינן לענין היזק מעין הרע 'מאן דלא קפיד', והנהגה הראויה בזה בזמננו

עיין בשו"ת הרמב"ם (סימן מ) שביאר שעין הרע הוא דבר חסידות, ולפיכך אינו מזכירו בפסקיו. עיי"ש. וידוע שבאמת הרמב"ם השמיט את ההלכות הקשורות לעין הרע. [ועיין להלן עוד שיטות בעניינים אלו].

ועיין גמ' (פסחים קי:) שבעשיית דבר במספר זוגי - כגון אכילת שני דברים או שתיית שתי כוסות וכדומה - יש סכנה, והוסיפה שם הגמ', כללא דמילתא, כל דקפיד בהדיה, ודלא קפיד לא קפדי בהדיה, ומיהו למיחש מיבעי. ע"כ. ויש לדון אם כלל זה נוהג וקיים גם בענייני היזק אחרים מלבד זוגות (וכגון בענייניו לענין עין הרע). ועיין ברש"ם (שם) שכתב דמשום כך הזכירו חכמים את ענין הזוגות ולא אמרו שלא יקפיד, והיינו משום שאף מאן דלא קפיד דלא קפדי בהדיה, מ"מ למיחש מיבעי. עיי"ש. ביאור דבריו, דהוקשה לו, דאי אמרינן דמאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה - הו"ל להגמ' לכתוב דלא קפדינן ותו לא, או שלא תכתוב הגמ' כלל ענין זה, ותירץ, דסברה הגמ' דאף מאן דלא קפיד דבאמת לא קפדינן בהדיה, מ"מ ראוי למיחש. עכ"ל. ועדיין צ"ע מה הוא גדרו המדויק של 'חשש' זה.

ובשו"ת אגרות משה (אבה"ע חלק ג סימן כו) כתב בענין עין הרע, ודאי יש לחוש, אבל אין להקפיד הרבה, כי בדברים כאלו הכלל 'מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה' וכו', ובדברי הרמב"ם והמאירי - ודאי לא יפלגו על הגמ' בדברים שחוששין לעין הרע, אבל אין להקפיד כל כך, וגם רק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם - שייך לחוש, ולא לדברים מצויים. עיי"ש. ועיין בספר ציוני הלכה (להג"ד בן-ציון קוק שליט"א - אבלות דף ב) שכתב ששאל למורן הגר"ש זצ"ל כמה פעמים על 'הוצאת עין הרע', וענה: למה לך לחשוש מכך, אם לא תחשוש לא יזיק לך, הכל בכלל 'מאן דקפיד' וכו'. עיי"ש. ועיין עוד להלן מה שכתבנו בביאור דעת הגר"ש זצ"ל.

- א. ושמעתי על אדם אחד שחבירו היה בונה, והיה מסתובב שם בכל יום, והראה את עצמו כאילו שהוא רוצה לעזור ולסייע לחברו שבונה וכו', עד שלבסוף התברר שהייתה לו צרות עין רח"ל, וקנאתו בערה בו. ושומר נפשו ירחק מכל כעין זה, ה' ירחם.
- ב. והנה יש לעיין, דנוסח ברכת האורח המברך את הבעה"ב כמבואר בגמ' (ברכות מו.) הוא: 'ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר' וכו'. ולכאורה איך מברכים שהיו הנכסים סמוכים לעיר, והרי הם עלולים להינזק מעין הרע. ועיין בגמ' (שם) על מה שדרש רב עה"פ 'ברוך אתה בשדה' - שיהיו נכסיו קרובים לעיר. ותירצו, דכאן בשדה ללא חומה, שעין אדם יכולה לשלוט בו, וכאן בשדה המוקפת חומה עד שאין העוברי דרכים יכולים להתבונן בה. ובבן יהוידע (ברכות שם) כתב, מוצלחים וקרובים לעיר - נראה לפרש בס"ד, דודאי קרובים לעיר הוא ענין טוב שלא יטרח בעה"ב, אך דא עקא שתשלוח עין הרע מעוברים ושבים, ולכן מברכים שיהיו מוצלחים אע"פ שהם קרובים לעיר ועיני הכל רואה אותם. עיי"ש.
- ג. ועיין בתוס' (שם) שהקשו, דא"כ בני יוסף שלא שלטה בהן עין הרע היה להם לחיות הרבה מכל השבטים. וי"ל שמתו בדרך ארץ יותר מאחרים, שכשהקב"ה היה רוצה להמיתן היה שולח להם חללים אחרים. עיי"ש.

ועיין עוד במשנב"ב (סימן קמא ס"ק יט - בשם הפר"ח וכנה"ג) שאין להעלות לתורה ב' אחים זה אחר זה, ואפילו אומרים שאין מקפידין על עין הרע. ומבואר דאף כשאין מקפיד שייך עין הרע, וכוונת דברי המשנב"ב אינה ברורה לכאורה, די"ל דכוונתו לומר דעל אף שאומרים שאינם מקפידים, אבל במצב כזה שכולם מסתכלים בהם וכדו' - באמת הם כן מקפידים. או שמה כוונתו לומר שאפילו אם הם באמת אינם מקפידים מ"מ דבר זה יגרום לאחרים להתפעל וכדו'. ועיין בערוך השלחן (סימן קמא סעיף ח) שחולק על המשנב"ב ודעתו לגבי קריאת ב' אחים לתורה בזה אחר זה - דמאן דלא קפיד יכול לעשות כמו שירצה. עיי"ש.

שיטת החזו"א בביאור ענין היזק העין הרע

עיין בחזון איש (ח"מ ליקוטים סימן כא-ד"ה יהבו) בביאור ענין ההיזק של עין הרע, שאינו מחמת שכוונת הרואה לרעה, אלא עצם ההתפעלות היא גורמת רע, וזה לשונו: 'מסודות הבריאה, כי האדם במחשבתו הוא מגיע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחורבן של גשמים מוצקים וכו'. ובשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים את מציאות זו בסכנה, ומ"מ הכל בידי שמים, וכל שלא נגזר עליה בדין שמים לאבדן, הדבר ניצל'. אבל כשנגזר הדבר לאבדן, מתגלגל הדבר לפעמים ע"י שימת עין תמהון על הדבר, ועל ידי זה הוא כלה, וכדאמר וכו', תשעין ותשעה בעין רעה, והיינו כשנגזר עליהן מיתה כיו"כ הזדמן לפניהן עין רעה שגלגלה מיתתן וכו'. עיי"ש. ויוצא מדבריו שהעין הרע הוא רק הסיבה להביא על האדם את מה שנגזר עליו, ואינו אלא הדרך להוציא זאת לפועל, אמנם כל זמן שלא נגזר עליו - א"א להזיק. והסביר שם דמה דאיתא בגמ' שתשעים ותשע מתים בעין הרע, הוא בזמן שמיועד לו למות ולא לפני, אלא שה' דרך' שמתים וה' שליח' לכך הוא העין הרע. ועיין בהערה ז'.

ועיין בספר דרך שיחה (חלק א דף עו) שכתב שאמר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א לאברך שהגיע עם בנו שהיה ילד פלא יהודי ג' סדרים מהש"ס ועדיו לגדולות ונצורות, כי צריך ללמוד עמו מוסר כל יום ואז לא יזיק לו עין רעה, ולימוד מוסר טוב גם להורים. ושאלוהו מה ענין מוסר לעין רעה, וענה, כשאדם מחזיק עצמו בגאווה אנשים נותנים בו עין רעה, ולא כן כשמחזיק עצמו לעניו. ושוב שאלו שבחזו"א כתב שעין רעה הוא דבר שממילא, ולא משום כוונה רעה, אלא ההתפעלות עצמה גורמת לעין רעה. וענה שנכון, יש ב' סוגים, יש כמו זה שכתב החזו"א, ויש עין רעה שבני אדם יכולים להזיק.

וראוי לציין מה שמבואר בזה"ק (פרשת בלק דף ריא): שכל הרוצה להסתכל ולהזיק בעין הרע לא יכול לעשות כן א"כ יקדים לשבח ולייקר את אותו דבר שרוצה להזיק בעין הרע, וכגון שיאמר 'ראו כמה טוב הוא, כמה יאה הוא' וכו', ומוסיבה זו פתח בלעם בתשובותיו על עם ישראל באומרו 'מה טובו וכו'. עיי"ש.

ביאור שיטת הרמב"ם בעניינים אלו

וראוי לציין שבנספח למה שכבר הובא לעיל (משרת הרמב"ם שכיון שעין הרע הוא דבר חסידות - לכן אינו מזכירו בדבריו) - כמו כן השמיט הרמב"ם את ההלכות הקשורות לשדים וכתב שהם שקר, וגם כתב שהכישוף אינו גורם מאומה והוא שקר, ואין ראוי לחכם לעלות על ליבו שיש בו תועלת (פירוש המשניות ע"ז פרק ד, הלכות עבודה זרה פרק יא הלכה טז, מורה נבוכים חלק ג-לז בתחילתו, ועיין ביאור הגר"א י"ד סימן קטט סעיף יג שחלק עליו בחריפות). וג"כ כתב שהעולם לא יחרב לאחר ששת אלפים שנה, והסביר שדעה זו בגמרא נדחתה, או שאינה כפשוטה (עיין במורה נבוכים חלק ב-כט ד"ה והענין). וגם כתב שהאגדות ששבש"ס אין לפרש כפשוטן (הקדמה לפרק חלק-ב). עיי"ש.

ועיין בספר אמת ליעקב (להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל - ש"ס - ברכות דף ו, עה"ת פרשת וארא, והג"ר משה שטרנבוך שליט"א הביא את דבריו בספר חכמה ודעת פרשת וארא, ובספר פשט ועיון מסכת ברכות אות תתפט) שכתב, שלכאורה יש לתמוה מה יעשה הרמב"ם עם כל הני סוגיות המדברות בענין המזיקין, הא לדעתו אין להם אחיזה במציאות כל עיקר, וכולם שקר הן. אמנם בכדי ליישב קושיא זו

ר. ועיין עוד בשו"ת אפרקטא דעניא (חלק ב י"ד סימן קמא) שהביא שיש מקשים על הא דשני אחים לא יעלו זה אחר זה משום עין הרע (או"ח סימן קמא), למה לא נימא בזה 'שומר מצוה לא ידע דבר' כמו דאמרין לענין מים שלנו (או"ח סימן תנה). ויתרצו עפ"י הש"ד חמד (חלק דברי חכמים סימן פב) שכל שיש ביד האדם להציל את עצמו מסכנה לא יסמוך אהא ד'שומר מצוה לא ידע דבר רע', והכא נמי למה ליה בכדי להביא את עצמו ליד סכנה.

והידוש זה לכאורה נראה נכון, אמנם הכי עסקינן נמי היכא דלא הוי בכדי, כגון היכא דשני אחים גם יחד המה מהמחויבים לעלות לתורה, כגון יא"צ וכו"ב, וא"א שיהיה הפסק אחר ביניהם, כגון בר"ח. ויש כאן כוון ולוי, והם שני ישראלים, או אפילו בשאר יומי דאורייתא, אלא דיש חיובים הקודמים להם. ועוד הביא שקושיא זו בלאו הכי לא קשה מידי, דהרי מבואר בשו"ח (שם) דבברי היזקא לא שייך כלל זה, וכאן הוי ברי היזקא, דתשעים ותשע מתים בעין הרע.

אמנם עיין בבאר היטב (או"ח סימן קמא ס"ק ה - בשם יד אהרן) שאם עלה לא ירד, וכ"כ בשבכר התחיל לברך שלא יפסיק, ואילו הוי בכלל ברי היזקא - היתכן לומר דאם עלה לא ירד אחרי דהעלה שם דאם רוצה לעלות מוחזק בידו, אלא ודאי דזה לא הוי ברי היזקא. ובאליה רבה (שם) כתב ג"כ, ואם כבר קראוהו לא ירד כיון שאין הטעם אלא משום עין הרע, ומשמע דטעם דעין הרע טעם גרוע הוא, וכדמשמע נמי מלשון המחבר שכתב שיכולים לקרות ב' אחים זה אחר זה כו' ואין מניחין אלא בשביל עין הרע וכו'. ואמינא דאם קראוהו וירד יש חשש יותר מעניא בישא, דאם יברך ויקרא אין איש שם על לב כ"כ דאם שני אחים, משא"כ בשאומרים לשני שירד דהוא מלתא דתמוה, ובדאי ישימו על לבם מפני מה זה ירד מפני שהם שני אחים, וגורם ח"ו לעניא בישא, והוא מלתא דמסתברא טובא וכו'. עיי"ש.

ה. וראיתי באחרונים חידוש, שפירשו שהטעם שמחמתו אין שולט העין הרע בדגים - כי הם נמצאים במים, וזהו כעין 'מגן' עבורם (עיין בספר תורת חיים - ב"מ דף פד), ולפ"ז חקרו אם הלוש בתי עיניים (משפטים) יכול להזיק ע"י העין הרע, וגם תלו חקירה זאת אם לומדים כשיטת החזו"א שמואב בפנים בהמשך. ודו"ק.

ו. וידועים דברי האור החיים הק' (בראשית פרק לו פסוק טז) - ועיין עוד ברבינו נתנאל חגיגה דף ה. ובהרחק דבר להנצי"ב פרשת וישב פרק לו פסוק לג) שכתב, שלפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה, משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים. עיי"ש. ועיין עוד בתוס' (ב"ב דף קמא ד"ה הכל בידי שמים וכו') שכתבו: 'אבל ודאי אם רוצה לאבד עצמו באש או בנהר יכול לאבד עצמו אע"פ שלא נגזר כלום'. עיי"ש.

ז. אמנם מהמשך דבריו מבואר שהעין הרע כל יכולה להזיק 'בעצם' ובלי שום סיבה אמיתית שגיעה לו הרע, וזה סותר לכאורה לדבריו הראשונים. ויש לתרץ.

ח. ועיין עוד בביאור הגר"א (י"ד סימן רמז ס"ק יח) שכתב על הרמ"א (שם) שלא ראה את הפרדס, לא הוא ולא הרמב"ם וכו'. עיי"ש.

אפשר שיש לומר שסובר הרמב"ם דבזמן הגמ' עדיין היו מזיקין, ורק בזמננו אינם. והיינו דכח הטומאה תלוי ועומד בכח הקדושה, דזה לעומת זה עשה אלקים. וככל שתתגבר הרוחניות וכח הקדושה, כמו כן תתגבר כח השמאל והטומאה. והטעם לזה הוא, כי הקב"ה הרי ברא את עולמו באופן שמוטל על כל אחד לבחור את הטוב מהרע ואת הקדושה מהטומאה, וע"י בחירתו הוא זוכה או לשכר או לעונש. אבל אם תמנע ממנו הבחירה וכגון שיהיה ברור בעליל בלי שום ספק שכח הקדושה הוא כח שאין למעלה ממנו, א"כ הרי יש כאן חסרון בבחירה, ולכן בזמן הגמרא שכל אמורא היה בכוחו להחיות מתים וכדומה, בהכרח היתה גם כח הטומאה יכולה לעשות מעין זה, כי הרי הבחירה מוכרחת שתהיה נתונה בידו של אדם, ואין הקב"ה בורא דבר שיכול להכריע את בחירתו. ונזכרתי שכשהייתי בקלם ראיתי שכתב הגר"א ווסרמן זצ"ל בשם החפץ חיים זצ"ל שמעשה הדיבוק המפורסם שהיה בימיו - מן הסתם יהיה האחרון, כי ככל שתקטן כח התורה והרוחניות, כן תקטן כח הטומאה. ובאמת אפשר שאפילו בימינו במקומות שנסארו יהודים חדורים באמונה ותמימים במעשיהם - שאצלם יהיה גם לכן הטומאה כח נוסף, כי יסוד הדבר הוא שזה לעומת זה עשה אלקים, ודו"ק היטב. עיי"ש.

ובספר אור גדליהו (פורים דף מד) הביא בשם הגר"ח סולובייצ'יק זצ"ל שכוונת הרמב"ם לומר שהם בריאה של שקר, והיינו שבבריאה סידר הקב"ה סדר של בריאה של שוא (דא שוא שבראית בעולמי), ושדים הם בריאה של שקר. עיי"ש.

ועיין בספר ציוני הלכה (אבלות דף ב) שהביא ממרן הגר"ש זצ"ל להסביר את שיטת הרמב"ם, וכתב **יסוד גדול**, שיש לעיין בדברי הרמב"ם מדוע חששו חז"ל (פסחים קט): לסכנת זוגות כיון שאין חשש לסכנת שדים, וביאר שהרמב"ם אינו חולק שיש שדים, אלא סובר שאין בכוחם להזיק, **אולם לאחר שהיה מוחלט אצל המון העם שדברים אלו מזיקים, והאמינו בכך, זה באמת הזיק להם, כך הוא טבע הבריאה, מה שמאמין בו האדם בהחלט - משפיע עליו, מפני שבאופן פסיכולוגי יש לזה השפעה על האדם. וכן איתא במאירי (פסחים סז): 'שבאותם הזמנים היו העם נמשכים אחר דברים המוניים כלחשים ונחשים וכו', שהיה הרגילות אצלם בהן כל כך עד שהיה טבעם מקבל בעניין חיזוק, או חולשה'. אמנם מי שבאמת אינו חושש מהם, והיינו שהוא בדרגת הרמב"ם שמוחלט אצלו שהם שקר, אין הם מזיקים לו כלל, וזהו שאמרו בפסחים 'מאן דלא קפיד' וכו'. וכן יש לברר בדברי ספר חסידים (סימן רסא) 'שכל דבר שתופסים אותו בחזקת סכנה אפילו אינו מקום מסוכן - מזיק, לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת'. היינו שכשהאדם מאמין שמזיק לו, זה באמת מזיק. אבל מי שמבטל זאת בלבו ואינו חושש שניזק מכך, אינו מזיק לו כלל, ולא צריך לשום דבר (ומחמת סכרא זו פסק הגר"ש זצ"ל שם שאפשר ללמוד הלכות אבלות בפהרסיא, וגם אין צריך תפילה מיוחדת קודם הלימוד). עיי"ש.**

היוצא מדבריו שכאשר הרמב"ם אמר שהכל שקר - התכוון לומר ש'בעצמם' אינם עובדים ולא פועלים כלום על אף שהם קיימים, והסיבה שבכל זאת מובאים בגמ' סיפורים וחששות מחמתם, הוא 'רק' בגלל שבנ"א חוששים לזה, וזה בעצמו נותן להם כח, והוא ענין 'פסיכולוגי', ואין זה בא מחמת כחם, אלא שכל דבר שבני אדם נותנים לו כח - הוא יפעל, וכדברי המאירי והספר חסידים, אלא שאלו חששו מחמתם בגמ' - היו מצויים בזמננו, והזכירתם הגמ' מחמת שבתקופה זו חששו מהם, אמנם לא מחמת שמזיקים הם בעצמם. אמנם אם בא אדם שאינו חושש לזה, באמת לא יעשה עליו זה שום רושם, וכדברי הגמ' 'מאן דלא קפיד', וזה קאי על כל הדברים כעין אלו, ולא רק אזוגות, וכדברי הערוך השלחן האגרות משה והגר"י קמנצקי זצ"ל שהבאנו לעיל. ודו"ק.

עניינים בהלכה למעשה שנוגעים לעניני עין הרע

עיין בשו"ע (או"ח סימן קמא סעיף ו) שכתב שאין עולים שני אחים זה אחר זה לתורה מחמת חשש עין הרע. עיי"ש. (ועיין לעיל במה שדנו בדברי המשנ"ב בזה). **וברמ"א** (אבה"ע סימן סב סעיף ג) איתא שאין מתחתנים שתי אחיות באותו יום, ואין מברכים לשני חתנים וכו' שני אחים יחד את ברכת השבע ברכות מחמת חשש עין הרע. עיי"ש.

ובראב"ה (חלק ג מועד קטן - סימן תתיח) איתא שנהגו הראשונים שלא לעשות נשואי שתי בנות או שני אחים או אח ואחות ביחד, ואפילו נכריות היו הראשונים נזהרין מפני עין הרע. והאידנא לא קפדי בהו עלמא מפני הוצאה, ושומר פתאים ה'. עיי"ש.

ובשו"ת באר משה (חלק ג סימן קפד) כתב, ודע שהרבה פעמים נשאלתי אם אשה מעוברת יכולה להיות שושבינה להכניס הכלה תחת החופה, והשבתי שקבלה בידי וכו', שטעם המנהג שאין אשה מעוברת מכניסה כלל לחופה

הוא מטעמא דעין הרע, וא"כ כשאנו ניכר שהיא מעוברת לית מאן דחש לזה, ומותרת להיות שושבינה. כן השבתי כמה פעמים וכו'. עיי"ש. **ובספר נטעי גבריאל** (נישואין חלק א דף קיב) איתא שבזמנינו מקילים להורים להיות שושבינים, והנראה שבימים ההם שלא תמיד היו ההורים שושבינים וכמה פעמים כיבדו לקרובים וידידים להיות שושבינים, א"כ היה אפשר להקפיד שלא לכבד אשה מעוברת, משא"כ בזמננו שנהגו שרק ההורים הם השושבינים, א"כ צער גדול הוא להחתן והכלה אם לא יהיה ההורים השושבינים, לכן יש להתיר, וכן הסכימו גדולי הוראה דמשום כבוד וצער להחתן והכלה אין שום קפידא. עיי"ש.

ובספר שאלת רב (חלק ב דף נח אות ד) נשאל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש קפידא שאשה בהריון לא תקנה דברים חדשים לילד לפני שנולד, והשיב שמקפידין משום עין הרע (אמנם ראיתי בשמו שבשעת הדחק מותר להזמין הדברים ורק שיגיעו אחרי הלידה וכו'). עיי"ש. **ושמעתי מהגאון רבי שמואל פורסט שליט"א** (דיין ומו"ץ בשיקגו - ותלמידו המובהק של בעל האגרות משה זצ"ל) שאין שום בעיה לצבוע חדר וכו' בצבעים המתאימים לתינוק זכר או נקבה כגון כחול או ורוד (אם יודעים מבדיקת האולטרה-סאונד את מין הוולד. ועיין בספרינו 'מתוקים מדבש' - בין המצרים - בקונטרס הרפואה במה שהבאנו מהפוסקים בנוגע לעצם עריכת בדיקה זו), וגם לקנות דברים בשביל התינוק לפני שנולד - אם יש צורך לזה, וכן שמעתי מעוד פוסקים.

פתיחת ההיכל כסגולה בסוף העיבור

עיין בספר שיח תפילה (דף רמג) שהביא שהחיד"א (ספר עבודת הקודש - מורה באצבע סימן ג אות ז) כתב שיש נוהגים כשנכנסה אשתו בחודש ט' לעיבורה הוא סגולה שיעשה פתיחת הארון, והוא מנהג יפה, ויש לו סמך על פי הסוד. (ועיין בספר אורח נאמן סימן קלד סעיף ח שכתב שיש לקנות הפתיחה גם בחודש הז', דאולי תלד בן שבעה). **ובספר** חיים (להגאון רבי חיים פלאגי סימן א אות ה) הביא שבמקומו היו אנשים שנהגו לעשות פתיחת ההיכל בחודש הט' לעיבור, ופחדו לסגור את הא"ק א"כ שמוא יפסידו את הסגולה ההיא, והניחו אותו פתוח. וכן בחזרה נמנעו מלסגור. וכתב הוא דאין טעם בזה, אלא כיון שהתחיל במצוה צריך שיסגור דלתים של ההיכל כי זה כבוד הס"ת. ועוד זאת, כשם שעושה סימן יפה למבעי רחמי דיפתח את רחמה, ככה יעשה סימנא טבא דאחר הלידה יסגור ה' בעד רחמה וכו'. אולם יש לפעמים חסרון מסויים בהנהגה זו, כי אין לך יפה מן הצניעות, ודברים שעושים בפרהסיא הרבה פעמים שולט בהם עין הרע, וכן מקפידים לא לפרסם שהאשה בהריון כמה שאפשר מטעם זה כידוע, ובגלל זה יש הנמנעים מלעשות סגולה זו הנעשה לעיני רבים, ולא היה מנהג זה ידוע אצל האשכנזים עד הזמן האחרון, ולמי שמחפש סגולות יש עוד עצות וסגולות שאפשר לעשותם בצינעא. עיי"ש.

עניינים נוספים בהלכה הנובעים מעניני עין הרע

ובשו"ע (או"ח סימן שג סעיף טו, וסימן שח סעיף יא) איתא, שמשום עין הרע התירו לצאת מחוץ לעירוב עם כל מיני דברים ששומרים בני אדם מהעין הרע. עיי"ש.

ועיין עוד במג"א (או"ח סימן תקפג - בשם המטה משה) שטוב לילך לעשות תשלוח למקום שיש בו דגים חיים, לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע, ונפרה ונברכה כדגים. עיי"ש.

ועוד איתא בפוסקים לגבי תפילת יזכור, שכשואמרים תפילה זו בבית הכנסת נוהגים שאלו שהוריהם בחיים יוצאים החוצה, ועושים כן משום עין הרע (ועוד, שלא יראו שונים בזמן שאחרים אומרים יזכור והם שותקים).

עין הרע של עצמו ועין הרע מעכו"ם

שיטת הרמב"ם (אמונה ובטחון סימן כד), ותוס' רי"ד (ב"ק פג) שאדם יכול להזיק את עצמו עם עין הרע שלו. ועיין מה דאיתא בגמ' (ברכות דף נה:) דאי מפחד מעין הרע של עצמו, יביט על דופן חוטמו השמאלי. עיי"ש.

וראיתי בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם גוי יכול להזיק בעין הרע. והביאו ראיה לדבריו מהמדרש (תנחומא נשא פסיקתא יז) שכשהקב"ה נתן התורה לישראל עשה להם פומבי ושלטה בהם עין הרע ונשתברו הלוחות. וכן יש לזה ראיה מהמדרש רבה (פרשת מקץ צא-ו) על הפסוק 'ויאמר לבניו למה תתראו', אמר יעקב לבניו, אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד ואל תעמדו במקום אחד שלא תשלוט בכם עין הרע. עיי"ש.

חיוב משום "מזיק" ע"י עין הרע

עיין בקהלות יעקב (ב"ק סימן מה) שהביא מי שכתב, דדוקא מזיק ממש חייב וכו', הגע עצמך בענין העין הרע שנמצא כמה פעמים בש"ס, וכי תעלה על דעתך שאפילו אם תראה בחוש שתיכף אחר הבטת עין הרע בא ההזיק, אטו נתחייבו ממנו עבור זה, הלא רק אמרו חז"ל שאסור לאדם שיעמוד על שדה

אמנם צ"ע בדברי הגר"ש זצ"ל, דהרי בגמ' איתא דיש לחוש, ולפי ביאורו ודבריו אמאי יש לחוש. ויתכן לומר דהא ד'לחוש מבעי' היינו כיון ש'שקר' זה היה נפוץ כל כך בין ההמון, וההמון הקפידו על כך, אזי אפילו אם אותו אדם אינו מקפיד מ"מ כיון שנופצים הדברים ראוי לחוש שמוא עדיין יש פחד במעמקי לבו. אמנם - לא מחמת שהם מזיקים בעצמם. אבל בימינו אנו שאין שקר זה נפוץ כלל - יש לומר שאין צורך אף למיחש.

שמצליח מאד וחושש מעין הרע, מה יעשה. והביא את העצה המובאת בגמ' במסכת ברכות, והוסיף שפעם אחת ראו את הגה"צ רבי אליהו דושינצ'ר צ"ל משתתף באיזה שמחה וסוגר עין אחת כל הזמן, וכששאלוהו על כך, השיב כי ממולו יש וילון יפה וחושש שיתן בו עין רעה, ולכן סוגר העין הימנית כדי שיראה את צד האף השמאלית, שלא יתן עין רעה. ושם בגמרא אמרו כי מי שחושש מעין הרע של אחרים, לנקוט בוהן ימין בבוהן שמאל ולימא וכו', ויעשה כך. עיי"ש.

ועיין עוד בשו"ת צמח צדק (חב"ד - א"ח סימן לח) שדן האם בשבת מותר להתיר עופרת בשביל לסלק תולעים, אם זה בכלל סגולה ורפואה בדוקה המותרת בשבת או לא, ועיין שם למסקנא שנוטה להתיר. עיי"ש. ועיין עוד בחוות יאיר (סימן רלד) שכתב שלענין הלכה למעשה נראה שכל מה שנתפשט אצל הנשים מנהגו, הנח לישאל, דמסתמא נודעו בנסיון והורה להם מורה להתיר. עיי"ש. ובשו"ת האלף לך שלמה (להג"ר שלמה קלוגר צ"ל - חלק י"ד סימן רטו) כתב שאין חשש איסור להוציא עין הרע על ידי שעוה משום דרכי האמורי, וביסס את דבריו על דברי הדרכי משה (סימן קעט בשם הר"ו) דמספק אין לחוש לדרכי האמורי, ומאן לימא לן שזה מדרכי האמורי וישראל למדו מהגויים, אולי הוי להיפך, שהגויים למדו מאתנו. ועוד, בדבר רפואה אין בו משום דרכי האמורי. עיי"ש. אמנם יש לדון בזה, שכל ההיתר של הר"ן הוא בספק אם מרפא, ולא בספק אם זה מדרכי האמורי, שמספק ודאי צריך להחמיר, שזה כמעט מפורש ברמ"א (סו). ועוד, שבלשון הדרכי משה משמע שמסיק שאסור (כדעת הרשב"א רבינו יונה והמרדכי), ואין נסמך להתיר על סמך דיוק לשון בר"ן נגד כל הנך ראשונים, ואכמ"ל. וכן ראיתי בשם הגרש"א צ"ל, הגרי"י פישר צ"ל, והגרא"ל שטיינמן צ"ל ועוד הרבה גדולי ישראל שנקטו להתיר לעשות הוצאת עין הרע ע"י עופרת וכו'.

סגולת חוט אדום נגד עין הרע

בשו"ת באר משה (חלק ח סימן לו אות ג) כתב לשואל שהמנהג לקשור חוט אדום על התינוקות ועל מיטתם מפני עין הרע הרי זה בכלל מנהג נשים זקנות, שעליהם כתב הרשב"א שאל יזלזלו בדבריהם כי בודאי יסודתם בהרי קודש, גם אם נעלם הטעם ממנו. עיי"ש. אמנם עיין בספר סגולות רבותינו (דף קלה) שהביא ששאל את מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב שאין לעשות כן. עיי"ש. וראוי לציין מה שראיתי בשם הגרש"א צ"ל (הכו ממתקין חלק א דף רפא) שעורר שלא להקיף ולשאת חוט אדום מקבר רחל וכו', כי יש בכך משום דרכי האמורי. עיי"ש.

אמנם עיין בשו"ת משנת יוסף (חלק יב סימן צו) שכתב שבמנהג הקדום להניח חוט אדום מקבר רחל אמנו על יד הילדים כסגולה נגד עין הרע - אין קפידא (לענין לבישת בגדים אדומים), ואולי הסגולה היא למשוך העין על החוט ויסיחו דעת מהילד. עיי"ש.

דברי חיזוק בענייני עין הרע

וראוי לסיים נושא זה בדברי הפלא יועץ (ערך עין הרע) שכתב שעל כל בני אדם לא להתבלט, וצריך האדם להישמר מאוד כאשר יוכל, דהיינו שלא יתראה לא בחכמתו ולא במעשיו ולא בעשרו"א. אמנם צריך דעת שלא ירגישו בו שהוא משתמר, שלא יבואו להקפיד עליו על שחושדם שהם בעלי עין הרע וכו'. עיי"ש. ועיין בשו"ת משנה הלכות (חלק יד סימן רעא) שכתב שבעונותינו הרבים רואים אנחנו רח"ל מחללות ותופעות אשר לא היו לעולמים, ותמהים מה זאת עשה לנו אלקים, והרואה יראה שלמאות ענינים שגזרוהו אבותינו בהם, ומהם שלא לעשות, ועכשיו כבר אפילו נשתכחו מבג"א. ובפרט בעניני פרסום שבמקום להיות הצנע לכת דוקא עושין כל דבר בפומבי לפרסם ברבים בעתונים ובצלמים, מצלמה לכל דבר ודבר, היפוך מה שאמרו ז"ל. והרי אפילו בדבר שבקדושה ומצוה גדולה - לוחות הראשונות לפי שנתנו בפומבי שלטה בהן עין הרע. עיי"ש.

ויש לציין מה דאיתא בגמ' סוטה (מא.) שבזמן הבית היה כל אחד מביא ביוה"כ ספר תורה מביתו להראות חזותו ברבים. עיי"ש. ולא ראיתי שהעירו אמאי אין בזה משום פומבי שראוי לחוש שישלוט בו עין הרע.

חברו בשעה שעומדת בקמותיה, אבל לא מצינו שאם עמד והזיק שחייב לשלם. וע"ז כתב הסטייפלר צ"ל: אך שלענ"ד ערבך ערבא צריך, דמנלן שבאמת פטור מלשלם, ואי משום שלא הזכירו רק 'אסור לאדם לעמוד' וכו', זהו משום דלא ברי הזיקא, וגם אם יאירע הזיקא א"א להזיק בביורר שע"י הבטה שלו בא ההזיק, אבל אה"נ דאילו יתברר שהבטתו הזיק היה חייב בתשלומים כדין אדם המזיק, ומה שהביא פאר מעלתו מהזיק ראיא - אינו ענין כלל לנדון דידן, דהתם ליכא שום הזיק והפסד ממון רק צער ומניעת השתמשות בדברים שבצנעה, ואינו שייך כלל לנידון ד' כשהיה הפסד ממש ע"י העין רע שהכניס בהבטתו. עיי"ש. ועיין עוד בספר להורות נתן (להג"ר נתן געשטעטנר צ"ל - פרקי אבות דף קכא) שכתב שיש להעיר ממה שכתב בכסף משנה (מאכלות אסורות פרק יג הלכה כח) שבהזיק שאינו לכלל העולם אלא לישאל, או ליודעים טיבם, כל שלא נתכוין להזיק - אין לחייבו, וי"ל שאינו חייב לשלם, ד"ל דהוי בגדר הזיק שאינו ידוע לכל העולם. עיי"ש.

ובערוך השלחן (ח"מ סימן שעח סעיף א) כתב: וכן אסור להזיק בראייתו 'וחייב בדיני שמים' אם הזיק בעין מבטו לחברו. עיי"ש.

האם אין עין הרע שולטת בעיר "בני ברק"?

ידוע ומפורסם מה שאמר מרן הגר"ח שליט"א שמרן החזו"א צ"ל אמר לו שאין עין הרע שולטת בעיר בני ברק, והסביר הגר"ח שליט"א, שזה הוא בגלל ברכתו של מרן צ"ל. וכן נוהג מרן הגר"ח שליט"א לומר לכל הבאים אליו להתברך בענין עין הרע - שכבר בירך מרן החזו"א שעין הרע לא תשלוט בעיר בני ברק, וגירש מרן החזו"א מכאן את כל המון המזיקים הבאים מעין הרע. עיי"ש. (ועיין בזה בספרו של ידידי עוז הגאון המפורסם לשם ולתהילה רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א - גם אני אודך - תשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א). ובודאי שלא נכלל בזה הא דנפסק שלא יעלו שני אחים לתורה וכו', וכן שאר הדברים המובאים בחז"ל, אלא המדובר לגבי דברים אחרים, ובפשוט.

ועיין בספר סגולות רבותינו (דף שמא) ששאל את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א למה אין עין הרע שולטת בבני ברק, והשיב ש'בזכותו' (של החזו"א). עיי"ש. אמנם מרן הגרא"ל שטיינמן צ"ל (עיין בספר אעלה בתמר - תורת החזו"א דף פא) הסביר שדברי החזו"א צ"ל היו רק על זמנו, שבחיינו - זכותו הגדולה הגינה על כל בני העיר, אבל בזמננו אין הדברים כן, שדבר יום ביומו תמידין כסדרן הרבה אנשים ניזוקים מעין הרע. והוסיף שאילו היו בני אדם יודעים כמה הפסד נגרם בעין הרע, היו עושים הכל בצנעה ובפרסום מועט ביותר. עיי"ש. וידוע שבעל שבת הליי צ"ל, אף שגר בבני ברק, ביקש מאוד שלא יפרסמו שהגיע ליום הולדתו המאה, מחשש עין הרע.

לחישה ועופרת כסגולה נגד עין הרע

עיין בספר ארחות רבינו (מהדו"ח חלק ד דף נב-נג) שכתב שהסטייפלר צ"ל היה לוחש לחש כנגד עין הרע, אמנם בשנותיו האחרונות היה נמנע מכך. וסיפר הגר"ח שליט"א שכשבא אחד והתלונן על עין הרע לפני מרן החזו"א צ"ל - שלחו להסטייפלר צ"ל. עוד סיפר הגר"ח שליט"א שבהיותו ילד ביקש מאביו צ"ל שילמדו את הלחש כנגד עין הרע, ואמר לו שאם יגלה לו שוב לא יועיל. והוסיף, שאותו לימד יהודי זקן 'מביאליסטוק', ואמר לו היהודי שכבר לא זקוק ללחש הזה, ויכול לגלות לו. עיי"ש.

ובעניין הוצאת העין הרע ע"י עופרת - דעת האוסרים לעשות ענין זה (עיין בהערה בביאור המציאות איך היא פועלת), כי לא הוזכר במשנה ובגמ' בראשונים ובפוסקים, דכיון שיש בגמ' עצות והדרכות לעזור לבני אדם בזה וכן סגולות כנגד עין הרע, וגם העופרת הייתה מצויה ביניהם, ומדוע לא המליצו לנו חז"ל להוציא עין הרע על ידי עופרת. וכמו שמצינו בגמ' (ברכות דף נה:) סגולה שיאמר 'אנא מזרעא דיוסף אנא' וכך לא תחול עליו עין הרע. ובמהרש"א (שם בפירושו השני) איתא שגם אם באמת אינו מזרעו של יוסף מועיל לו לחש זה, כיון שכולל עצמו במידה של יוסף שמסלקת עין הרע. עיי"ש. ועיין בספר סגולות רבותינו (דף שלו) ששאל את מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש אמת במה שעושים כמה אנשים וביניהם חרדים שמוציאים עין הרע שיש לאדם - על ידי עופרת, וענה שאין לעשות כן. עיי"ש. ועיין עוד בגמ' (ברכות דף נה:) דאיתא דאם מפחד מעין הרע של עצמו, יביט על דופן חוטמו השמאלי. עיי"ש. ועיין בספר דרך שיחה (חלק א דף עו) שכתב שעצה זו נוהגת גם בזמנינו. ושאלו למרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א על אדם אחד

י. יציקת עופרת היא סגולה ידועה להוצאת עין הרע. ודרך פעולתה, מרתחים עופרת בתוך סיר על האש, וכאשר העופרת נהפכת לנוזל שופכים את העופרת ג' פעמים לתוך כלי של מים צוננים ומחזיקים את הכלי מעל ראשו של האדם, והראש מכוסה במגבת. כשאין אפשרות עושים זאת גם שלא בנוכחותו של האדם. ובשעת השפיכה מזכירים שם האדם ושם אמו, ויש מוסיפים 'אלקא דמאיר ענני', ורואים שהעופרת נהפכת בתוך המים לנוזל בצורות שונות, ומתבוננים בהם ורואים שם כמין דמויות עינים שהסתכלו על האדם. ועושים כן ג' פעמים או יותר, עד שיוצא נקי בלי עינים, ואז יודעים ששר העין הרע.

יא. וכבר שמעתי מעשה על אחד שבה ביתו, והגיעו שכניו ואמרו לו דעות ועצות, לעשות החלונות כך ולצבוע את הבית כך וכו', ושאל אותם, הרי זה הבית שלי ומדוע אתם נותנים לי עצות מה לעשות. ענו לו, אתה הרי רק בונה את זה כדי שכל השכונה וכו' יסתכלו ע"ז וכדי להראות לכל איזה בית יפה יש לך, וא"כ עלינו להגיד לך עצות איך לעשות אותו, כי הכל בשבילנו! ומעשה זה על אף שהוא בדרך צחות - עמוק הוא ולקחו רב, ודו"ק. והקב"ה יציל את כלל ישראל מעובדות ומציאויות כעין אלו.